

EXPEDITIE
Wijk van de Toekomst

WAREN
WE ~~ZIJN~~ OP EXPEDITIE
DOOR GELDERLAND

IDEEËN &
DILEMMA'S

GELDERSE CONFERENTIE EN EXPEDITIE WIJK VAN DE TOEKOMST 2020

Regiotour over ambities en uitdagingen
voor toekomstbestendige, aardgasvrije wijken

INHOUDSOPGAVE

0	AMBITIES EN BELEIDSAANBEVELINGEN	4
0.1	AMBITIES	4
0.2	BELEIDSAANBEVELINGEN VANUIT DE EXPEDITIE WIJK VAN DE TOEKOMST	4
0.3	AANDACHTSPUNTEN EN SUCCESFACTOREN	7
1	HOE PAKKEN WE WIJKEN EN TRANSITIEPLANNEN AAN?	9
1.1	HET INITIATIEF	9
1.2	TEMPO	10
1.3	WIJKAANPAKKEN OP MAAT?	11
2	HOE BETREKKEN WE IEDEREEN BIJ DE ENERGIETRANSITIE?	11
2.1	ENERGIETRANSITIE IS VAN IEDEREEN	11
2.2	MOEILIJK BEREIKBARE GROEPEN; 10X10	13
3	HOE VERHOUDEN PARTICIPATIE EN GOVERNANCE ZICH TOT ELKAAR?	13
4	HOE CREËREN WE EXTRA KANSEN DOOR WIJKEN INTEGRAAL AAN TE PAKKEN?	15
5	HOE ZORGEN WE VOOR OPLOSSINGEN DIE BETAALBAAR EN FINANCIERBAAR ZIJN	16
6	HOE CREËREN WE KANSEN VOOR DE LOKALE ECONOMIE?	18
7	HOE ZORGEN WE VOOR KENNIS- EN KRACHTENBUNDELING?	19
8	HOE ZORGEN WE VOOR UITVOERINGSCAPACITEIT BIJ GEMEENTEN?	20
9	HOE WAPENEN WE ONS TEGEN ONZEKERHEID EN VERWARRING RONDOM DE ENERGIETRANSITIE?	21
10	VERTROUWEN ALS SUCCESFACTOR IN DE ENERGIETRANSITIE	22
10.1	GELD EN MENSEN	22
10.2	COMBINEER ENERGIETRANSITIE MET WIJKVERBETERING	22
10.3	JONGEREN BETREKKEN JONGEREN	23
10.4	EEN LOKET VOOR ALLES	24
	MEER INFORMATIE	24

BIJLAGE: UITWERKING VAN DE ‘TAFELBLADEN’ EXPEDITIE WIJK VAN DE TOEKOMST	25
1 HOE PAKKEN WE WIJKEN EN TRANSITIEPLANNEN AAN?	26
1.1 HET INITIATIEF	26
1.2 HOE MAKEN WE TEMPO IN ONZE WIJKINITIATIEVEN?	27
1.3 HOE ZORGEN WE VOOR WIJKAANPAKKEN OP MAAT?	28
2 HOE BETREKKEN WE IEDEREEN BIJ DE ENERGIETRANSITIE?	28
3 HOE BALANCEREN WE PARTICIPATIE EN GOVERNANCE?	29
4 HOE CREËREN WE EXTRA KANSSEN DOOR WIJKEN BREED EN INTEGRAAL AAN TE PAKKEN?	30
5 HOE ZORGEN WE VOOR OPLOSSINGEN DIE BETAALBAAR EN FINANCIERBAAR ZIJN?	30
6 HOE CREËREN KANSSEN VOOR DE LOKALE ECONOMIE?	31
7 HOE ZORGEN WE VOOR KENNIS- EN KRACHTENBUNDELING?	32
8 HOE ZORGEN WE VOOR UITVOERINGS CAPACITEIT BIJ GEMEENTEN EN IN WIJKEN?	32
9 HOE WAPENEN WE ONS TEGEN ONZEKERHEID EN VERWARRING RONDOM DE ENERGIETRANSITIE?	32
10 OVERIGE THEMA’S DIE TIJDENS DE EXPEDITIE GENOEMD ZIJN, MAAR NIET UITGEWERKT	33
10.1 HOE ZORGEN WE VOOR VOLDOENDE MENSKRACHT VOOR DE UITVOERING?	33
10.2 WELKE TECHNISCHE OPLOSSINGSRICHTINGEN KOMEN IN AANMERKING?	34
10.3 HOE VERHOUDEN WIJKPLANNEN, GEMEENTELIJKE TRANSITIEVISIES WARMTE EN REGIONALE ENERGIESTRATEGIEËN ZICH TOT ELKAAR?	34
10.4 HOE ZORGEN WE VOOR VOLDOENDE MENSKRACHT VOOR DE UITVOERING?	34

0 AMBITIES EN BELEIDSAANBEVELINGEN

De provincie Gelderland streeft naar 55% vermindering van de CO₂-uitstoot in 2030. In Gelderland zijn ruim 20 wijken actief als Wijk van de Toekomst. Komende jaren moet dat aantal groeien tot circa 200; in elke Gelderse gemeente 2 tot 4 wijken die betrokkenen toekomstbestendig en aardgasvrij gaan maken.

0.1 AMBITIES

Deze Wijken van de Toekomst leveren inzicht, kennis en instrumentarium om alle wijken in Gelderland aan te pakken. Bestuurders van gemeenten en corporaties, bewonersorganisaties, netbeheerder, bedrijfsleven en andere betrokkenen spraken met elkaar over kansen, knelpunten en succesfactoren in zes regionale bijeenkomsten in Gelderland; wat is al in gang gezet, wat vraagt om oplossingen om te door te kunnen pakken en om te kunnen versnellen. Deze expeditie levert een rijke oogst op aan inzichten die input vormen voor niet alleen de beleidsagenda's van gemeenten, provincie en rijk, maar ook van het maatschappelijk middenveld en het bedrijfsleven.

0.2 BELEIDSAANBEVELINGEN VANUIT DE EXPEDITIE WIJK VAN DE TOEKOMST

De energietransitie –het aardgasvrij maken van de gebouwde omgeving– krijgt concreet beslag op lokaal niveau. Meestal gaat het niet alleen om aardgasvrij maken, maar ook om het verbeteren van het woongenot en de leefbaarheid in de wijk. Gemeenten en provincies vervullen een centrale rol om daar samen met bewoners, ondernemers en organisaties invulling aan te geven. De route naar aardgasvrij is uitdagend en kent tal van barrières en onzekerheden, die we gezamenlijk moeten oplossen; wat kunnen wijken en gemeenten zelf doen, hoe kan de provincie helpen en wat is er nodig vanuit het Rijk? De opbrengst van de expeditie is samen te vatten onder dertien thema's. Negen daarvan voerden de boventoon tijdens de Expeditie Wijk van de Toekomst en zijn uitgewerkt.¹

¹ De verschillende thema's zijn soms minder ver uitgewerkt omdat ze tijdens de Expeditie Wijk van de Toekomst nauwelijks aan de orde kwamen. Toch zijn ze benoemd omdat ze tijdens voorgaande bijeenkomsten van Wijk van de Toekomst besproken zijn. In de bijlage zijn de aantekeningen weergegeven die deelnemers hebben gemaakt op de tafelkleden tijdens de Expeditie Wijk van de Toekomst.

De Expeditie Wijk van de Toekomst levert de volgende aanbevelingen op voor de beleidsagenda van overheden, bedrijfsleven en instellingen:

Beleidsaanbeveling 1.

Maak de Gelderse, nationale en internationale **‘body of knowledge’** voor de energietransitie toegankelijk voor alle betrokkenen. Het gaat hierbij om de rol van verbindend kennisplatform en wegwijzer naar kennis, inzicht, instrumentarium en praktijkvoorbeelden op het gebied van participatie, communicatie, besluitvorming, proces-inrichting en -sturing, techniek, financiën en wet- en regelgeving.

Ideeën om beschikbare kennis toegankelijk te maken zijn: kennisplatform, kennisatelier, community of practice, opleidingen, trainingen, website, dashboard, nieuwsbrief, sociale media en expertteams. Het gaat hierbij niet alleen om kennis uit Gelderland, maar ook uit andere delen van Nederland, zoals ECW, PAW, Platform31, VNG en Energie Samen.

Beleidsaanbeveling 2.

Ondersteun **praktijk-leerprojecten** die wijkinitiatieven en gemeenten in de gelegenheid stellen om kennis en ervaring op te doen met het toekomstbestendig en aardgasvrij maken van wijken. Een bijzondere categorie zijn integrale wijkverbeteringen waarbij de woningen en wijk niet alleen aardgasvrij worden gemaakt, maar ook sociale en/of fysieke wijkopgaven worden aangepakt.

Met het toekomstbestendig en aardgasvrij maken van wijken is nog weinig ervaring. Initiatiefnemers (bewoners, gemeenten) leren door te doen. De ondersteuning kan onder andere bestaan uit middelen voor procesbegeleiding (wijkinitiatieven) en beleidsvoorbereiding en -uitvoering door gemeenten.

DE NEGEN BESPROKEN HOOFDTHEMA'S VAN DE EXPEDITIE:

- 1 Hoe pakken we wijken en transitieplannen aan?
- 2 Hoe betrekken we iedereen bij de energietransitie?
- 3 Hoe verhouden participatie en governance zich tot elkaar?
- 4 Hoe creëren we extra kansen door wijken integraal aan te pakken?
- 5 Hoe zorgen we voor oplossingen die betaalbaar en financieerbaar zijn?
- 6 Hoe creëren we kansen voor de lokale economie?
- 7 Hoe zorgen we voor kennis- en krachtenbundeling?
- 8 Hoe zorgen we voor uitvoeringscapaciteit bij gemeenten?
- 9 Hoe wapenen we ons tegen onzekerheid en verwarring rondom de energietransitie?

Beleidsaanbeveling 3.

Ondersteun **uitvoeringsprojecten** (proeftuinen) voor het toekomstbestendig en aardgasvrij maken van wijken..

Plannen moeten uiteindelijk gerealiseerd worden. Daar is het allemaal om begonnen. De uitvoering stagneert momenteel door de hoge kosten. Door landelijk of provinciaal middelen beschikbaar te stellen voor het dekken van de onrendabele top van energie- en andere maatregelen zal het tempo van de uitvoering versnellen.

Beleidsaanbeveling 4.

Ondersteun en versnel de ontwikkeling van **financiële arrangementen** die iedereen in staat stellen om de energemaatregelen te financieren die nodig zijn om hun huis toekomstbestendig en aardgasvrij te maken.

Financiële arrangementen bestaan zowel uit regelingen voor het financieren van maatregelen, als uit het betaalbaar maken van maatregelen voor lage inkomensgroepen door bijvoorbeeld subsidiëring. Het is wenselijk dat nieuwe en in ontwikkeling zijnde arrangementen op korte termijn breed toepasbaar zijn voor huurders en woningeigenaren. Bij financiële arrangementen is te denken aan fondsen, gebouwgebonden financiering, energiediensten (energie service companies, Esco's, 'comfort-as-a-service'), Woning-abonnement (WOAB) en Transform.

Beleidsaanbeveling 5.

Ondersteun en stimuleer **ontwikkel- en praktijkprojecten** voor technische en procesinnovatie die leiden tot een kostenverlaging van energiematregelen.

Het kostenniveau voor het aardgasvrij maken van woningen en wijken is momenteel te hoog. Innovatie en opschaling zijn nodig om slim aanbod, maatconfectie (prefab), 'treintjes' en schaalvoordelen te realiseren. Innovatieve aanbieders en 'launching customers' kunnen de markt op gang brengen. Denk aan de rol van de industrie, respectievelijk woningcorporaties. De ondersteuning kan bestaan uit ontwikkel-fondsen en subsidies voor het ontwikkelen en marktrijp maken van innovatief aanbod en stimulering uit bijvoorbeeld aanvullende afspraken in de prestatieafspraken van corporaties en gemeenten en door vraagontwikkeling.

Beleidsaanbeveling 6.

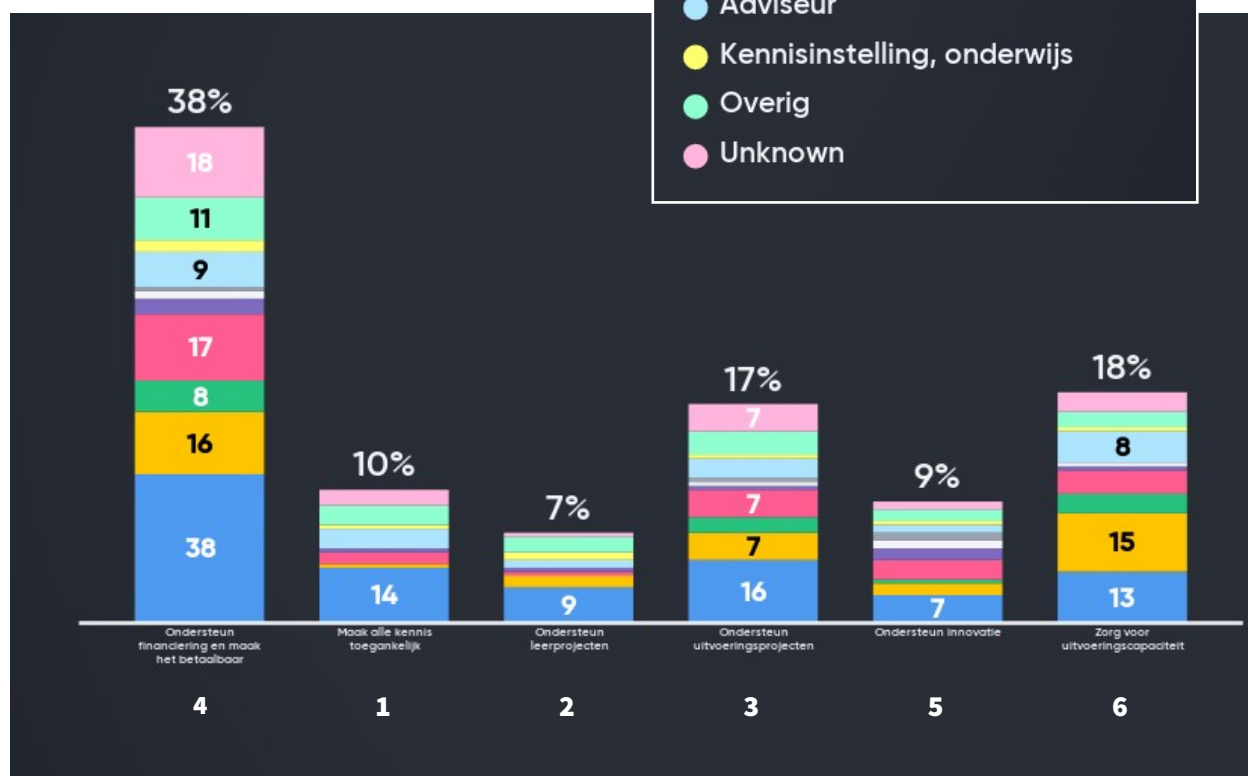
Zorg voor specialistische **uitvoeringscapaciteit** ten behoeve van gemeenten en wijkinitiatieven.

Gemeenten hebben momenteel te weinig capaciteit om het hoge ambitieniveau voor te bereiden en te realiseren (zie ook aanbeveling 2). Bovendien hebben zij behoefte aan specialistische kennis op het gebied van techniek (energie, bouw, installaties), financiën en wet- en regelgeving. Gemeenten willen gemakkelijk een beroep kunnen doen op deze expertise, maar niet (per se) in huis. In deze behoefte is bijvoorbeeld te voorzien door het instellen van expertteam(s) die op afroep beschikbaar zijn.

Tijdens de Conferentie Wijk van de Toekomst op 13 februari 2020 is aan de ruim drie honderd deelnemers gevraagd welke beleidsaanbevelingen zij het belangrijkste vinden. Beleidsaanbeveling 4 (financierbaarheid en betaalbaarheid) scoorde veruit het hoogste (38%). Ook beleidsaanbevelingen 3 en 6 (steun voor uitvoeringsprojecten en uitvoeringscapaciteit) scoorden hoog (17 respectievelijk 18%).

Vanuit welke achtergrond neem je deel aan deze conferentie?

- Bewoner(sorganisatie)
- Overheid – beleidsambtenaar
- Overheid – bestuurder
- Overheid – raads- of statenlid
- Woningcorporatie
- Netbeheerder
- Bouwer, installateur, leverancier
- Adviseur
- Kennisinstelling, onderwijs
- Overig
- Unknown

0.3 AANDACHTSPUNTEN EN SUCCESFACTOREN

De expeditie heeft niet alleen beleidsaanbevelingen opgeleverd. De ruim 400 deelnemers hebben ook veel aandachtspunten en succesfactoren genoemd. De integrale weergave van de aantekeningen van

deelnemers op de tafelkleden is opgenomen in de bijlage. In onderstaande woordenwolk zijn de aandachtspunten en succesfactoren in steekwoorden weergegeven.

1 HOE PAKKEN WE WIJKEN EN TRANSITIE- PLANNEN AAN?

Veel gemeenten en/of bewoners(organisaties) willen aan de slag om een wijk toekomstbestendig en aardgasvrij te maken. Gemeenten werken aan warmte-transitieplannen waarin ze wijken benoemen die als eerste van het aardgas af zullen gaan (top down). Tegelijkertijd ontstaan initiatieven in wijken die alvast aan de slag willen (bottom-up). Hoe omarmen we het een, zonder lokaal initiatief en participatie te smoren? Hoe benutten we de energie van actieve bewoners?

Er is veel onzekerheid over wat de toekomst ons zal brengen. Het ontbreekt vaak aan ervaring met wijk-aanpakken. Initiatiefnemers zitten dan met de vraag: Hoe starten we met een wijkaanpak en wat komt er bij kijken? En met welke wijk moeten we als gemeente starten en waarom juist deze wijk. Als we een wijk op het oog hebben, wie betrekken we er dan bij om de eerste ideeën uit te werken.

1.1 HET INITIATIEF

Het is de vraag hoe we het voor elkaar krijgen dat initiatief van onderop op gang komt. Dat ontstaat vaak niet spontaan.

‘Hoe lang wil je wachten voordat je als gemeente gaat kijken hoe je het initiatief kunt aanjagen. Moet je die aanjaagrol pakken en zo ja hoe?’

Wethouder Sylvia Fleuren, Berg en Dal

Soms zien we dat er in de wijk bewoners zijn die al wel bewust zijn, maar geen idee hebben hoe ze aan de slag moeten gaan. Zutphen Energie heeft daarom een hulpmiddel ontwikkeld. Wat elders wel ‘klantreis’ wordt genoemd, heeft Zutphen Energie omgebouwd tot een ‘bewonersreis’. Dat klinkt vriendelijker, want bewoners zijn in dit proces geen klanten.

De bewonersreis begeleidt bewoners in 17 stappen van eerste idee naar gerealiseerde maatregelen. Soms doorlopen bewoners daarbij elke stap, soms kunnen ze enkele stappen overslaan.

‘We moeten klein beginnen en het niet al te groot maken. En daar vandaan verder uitbouwen en opschalen. Een kleinere schaal maakt het voor bewoners gemakkelijker om zich betrokken te voelen’

Albert van Dam, energieregisseur Apeldoorn

Volgens Jelleke Bosma en Michel Coenen moeten we aansluiten bij wat we geleerd hebben van de stadsvernieuwing. Daar hebben we veel geleerd over het aanpakken van wijken. Die lessen kunnen we nu gebruiken voor de energietransitie. We noemen dat de ‘groene stadsvernieuwing’.

Barneveld is gestart met een toekomstbestendige en aardgasvrije wijk.

‘De Glind is onze eerste wijk van de toekomst. We zijn bezig met de warmtevisie-light en bouwen het geleidelijk op. Belangrijke vraag is hoe je op gang komt en hoe je ervoor kunt zorgen dat er tempo in komt. Het is voor onze inwoners best spannend, want je komt achter hun voordeur. Dat geldt in het centrum, maar ook in het buitengebied bij de agrariërs. We onderzoeken of een warmtenet haalbaar is. Daar komen veel vragen bij kijken, wie heeft er warmtebronnen, wie wil de exploitatie op zich nemen, wat is de rol van de gemeente. Barneveld is gelukkig een ondernemersgemeente, dus wonen er mensen die van aanpakken houden,’

wethouder Didi Dorrestijn-Taal (gemeente Barneveld)

‘De vraagstukken zijn in de verschillende regio’s erg vergelijkbaar. Accenten verschillen wel van gemeente tot gemeente. De focus ligt in eerste instantie vaak op techniek, maar we zien een verschuiving naar de sociale kant. In de sociale innovatie zit de grootste uitdaging’

Jacco Rodenburg, provincie Gelderland

1.2 TEMPO

Een participatief wijkproces vraagt veel capaciteit (en uithoudingsvermogen) van vrijwilligers en professionele ondersteuning. Het proces schrijdt voort in kleine stapjes, wat leidt tot een lange doorlooptijd. Wat kunnen we doen om de daad- en draagkracht te vergroten en het proces te versnellen?

‘Het is een uitputtingsslag waarbij op den duur niet iedereen even enthousiast blijft als aan het begin. Je moet met elkaar heel veel beslissingen nemen, zowel voor mensen individueel als voor het collectief van de wijk. Hoe blijf je dit alles overzien?’

Wanka Lelieveld, Wageningen Benedenbuurt

ONZEKERHEID

‘Het is best lastig om nu beslissingen te nemen, terwijl je weet dat er allerlei ontwikkelingen onderweg zijn waarvan je nog niet precies weet wat ze gaan betekenen. Je kunt niet afwachten totdat alles helemaal duidelijk is. Die tijd hebben we niet,’

Jerphaas Donner, gemeente Barneveld

‘We moeten nu beginnen, want later is te laat,’

Joost Straat, gemeente Barneveld

‘Veel gemeenten aarzelen om te starten omdat nog niet alles zeker is. Maar we kunnen niet wachten. Begin om te leren; wat werkt, wat werkt niet, wat kunnen we daar aan doen?’

Er blijkt nog heel veel onduidelijk, niet alleen voor de bewoners, maar ook voor de initiatiefnemers. Voor de voortrekkers levert dat dilemma’s op. Ze staan in contact met hun mede-wijkbewoners en hebben het vertrouwen. Als voortrekkers scheppen ze bepaalde verwachtingen, maar zijn er niet honderd procent zeker van of ze dat wel waar kunnen maken.

‘Er wordt een grote verantwoordelijkheid gelegd bij initiatiefnemers. Je belooft wat, maar weet niet echt zeker of je de verwachtingen waar kunt maken omdat je afhankelijk bent van veel andere partijen,’

Gea Verhagen, Heveadorp

1.3 WIJKAANPAKKEN OP MAAT?

De ene wijk is de andere niet; technisch, sociaal, economisch, demografisch, cultureel en ruimtelijk. Denk aan stedelijke wijken, dorpskernen of landelijk gebied. Wat betekent dit voor de manier waarop we wijken aanpakken?

De situatie is voor geen enkele bewoner hetzelfde. Er is altijd maatwerk nodig. In het Woonplein zitten verschillende partijen en disciplines met elkaar aan tafel. Daardoor kan het Woonplein de mensen een integraal en samenhangend voorstel voorleggen. De partners in het Woonplein hechten belang aan geloofwaardigheid en vertrouwen, ook op lange termijn. Ze hebben veel belang bij een solide aanbod en betrouwbare partners. Voor een bank is dat zwaarwegend in verband met de financieringsrisico's.

'Het is belangrijk dat bewoners vertrouwen hebben in zowel de aanpak, als in de betrokken partijen,'

Jos de Kleuver, Rabobank en Woonplein

Elke context heeft zo zijn eigen uitdagingen. Het is te gemakkelijk gedacht dat je zou kunnen 'knippen en plakken'. Het is nodig om steeds opnieuw te kijken wat je specifiek moet doen.

'Je hebt te maken met drie partijen, met elk hun eigen invalshoek: burgers, gemeente en netbeheerder. De burger moet je vanaf het begin betrekken. Daarvoor moet je de wijk in om op te halen wat hen bezig houdt. Je ziet dat dit niet alleen energie is. En het gaat om het opbouwen van vertrouwen,'

(Een inwoner)

2 HOE BETREKKEN WE IEDEREEN BIJ DE ENERGIETRANSITIE?

De energietransitie kan alleen slagen als iedereen mee gaat doen. Maar niet iedereen participeert vanzelf in een wijkinitiatief. Sommige mensen zijn intrinsiek gemotiveerd om mee te doen.

2.1 ENERGIETRANSITIE IS VAN IEDEREEN

Andere hebben geheel andere interesses of kopzorgen, voelen zich niet verbonden met de maatschappelijke discussie over het klimaat of zien energie als verborgen dienaar waar ze zich niet druk over (hoeven) maken. Deze laatste groep weten we nauwelijks te bereiken. Het is echter niet toelaatbaar dat we bepaalde delen van de samenleving buitensluiten als het gaat om ingrijpende keuzes en beslissingen die hen persoonlijk treffen.

Vrijwel elke wijk kent een grote diversiteit aan achtergronden, mogelijkheden, tijdshorizon, taal, gevoel van urgentie en opvattingen van bewoners. Bovendien zijn de kennisverschillen bij bewoners heel erg groot. Sommige snappen oprecht niet waarom dit allemaal nodig is. We moeten leren om effectief op de diversiteit in te spelen en het gesprek niet op een abstract niveau voeren. Anders haken veel bewoners af. Je zou bij kleine groepen voortrekkers moeten beginnen, die een nieuw perspectief kunnen laten zien en dit als olievlek in hun wijk verspreiden.

EVA LANXMEER EN VOORKOOP

In Culemborg is Eva Lanxmeer jaren terug gestart, een ecowijk met intrinsiek gemotiveerde bewoners. Dat gaat min of meer vanzelf. Intussen is Culemborg ook aan de slag met de wijk Voorkoop. Dit is een ander type bewoners die niet zomaar uit zichzelf het initiatief nemen.

'In Voorkoop wonen bewoners die niet zomaar uit zichzelf aan de slag gaan. Dan moet je als gemeente slim te werk gaan om de participatie op gang te brengen,'

Jan de Rooij, gemeente Culemborg

'Sommige mensen doen mee om een vinger aan de pols te houden, om te vermijden dat het een kant op gaat die ze niet willen. Prima, want ook dat moet een stem hebben,'

Susanne Zbind, inwoner Voorkoop

Er is veel onwetendheid en onzekerheid. Bij elkaar gaat de energietransitie om heel veel geld. Hoe gaan we dat doen? Er zijn verschillende doelgroepen met uiteenlopende achtergronden. De motieven om wel of niet mee te willen doen kunnen voor de een of de ander erg verschillen. Volgens Guus Morjan moet ieder individu keuzes kunnen maken.

Bewoners hebben behoefte aan duidelijkheid. Als je niet weet wat je te wachten staat, dan is het moeilijk om daar met elkaar een goed gesprek over te voeren. Wat niet helpt is dat de overheid niet altijd als erg betrouwbaar wordt ervaren.

'We zoeken naar de beste vorm hoe we mensen kunnen betrekken. We willen ontdekken wat we onderweg zoal tegen kunnen komen. Vanachter ons bureau in het gemeentehuis komen we daar niet achter. Daar moeten we de wijk voor in,'

John Westerdiep, gemeente Winterswijk

'Accepteer dat er in de wijk verschillen zijn en dat je daar je aanpak op moet afstemmen. Dat kost in de praktijk best moeite, want zelf heb je al ideeën over de route die je zou moeten lopen,'

Willeke Marneth, Sité Woondiensten

'Vertrouwen en betrouwbaarheid zijn erg belangrijk om mensen in beweging te krijgen,'

Guus Morjan, Wijkplatform Barneveld

10X10

In Presikhaaf en Malburgen is een flinke onderwijs-achterstand en mensen bewegen steeds minder. 'Wij willen daar verandering in brengen en richten ons op huiswerk-begeleiding in combinatie met sport', aldus Melvin Kolf (Presikhaaf University). Het zijn kwetsbare wijken. Nabil el Malki heeft samen met Empowering Nisa in Arnhem drijfveren voor verduurzaming geïnventariseerd van moeilijk bereikbare groepen (oorspronkelijk van niet-westerse komaf). Het bleek dat ook deze doelgroep ontvankelijk is om mee te doen. De gangbare communicatie sluit echter niet aan bij de leefwereld van deze doelgroep. Daarom gaan in 10x10 jongeren na een korte training als energie-ambassadeur huis-aan-huis bij gezinnen langs. Ze gaan in gesprek over energie, woonlasten en mogelijke zorgen ten aanzien van hun woonsituatie. 10x10 is een eerste stapje om deze doelgroep bij de energietransitie te betrekken. 'Deze jongeren hebben niet zoveel met de energietransitie. Toch maken ze zich wel degelijk zorgen over het klimaat. Maar met een dwingend verhaal haken ze af en gaan ze in de weerstand,'

Bouchra El Haddad en Ouafae Nasri, Empowering Nisa

2.2 MOEILIK BEREIKBARE GROEPEN; 10X10

Inwoners van niet-westerse komaf zijn voor veel wijk-initiatieven moeilijk bereikbaar. Niet voor het project 10x10 in Arnhem (zie kader). De uitdaging om kwetsbare groepen te betrekken wordt breed herkend. Het gaat niet alleen om mensen die oorspronkelijk van niet-westerse komaf zijn, maar ook om mensen aan de onderkant van de sociale ladder.

Peter Steerneman geeft een inkijk in de visie van Zutphen Energie op participatie: 'Pak het 'BOL' aan; Buurtgericht, Ontzorg (maak het mensen gemakkelijk) en heb een Lange adem'. Om participatie goed op gang te krijgen organiseert Zutphen Energie verschillende activiteiten. Soms op een klein schaalniveau van bijvoorbeeld 200 huishoudens. Soms voor buurten om het gevoel aan te spreken dat de betreffende bewoners erbij horen.

PEILING HEVEADORP RENKUM

Het Hevea-initiatief heeft alle 350 huishoudens van Heveadorp opgezocht, gesprekken gevoerd en geënkquêteerd. Bijna iedereen deed mee.

'Je hebt altijd mensen die het initiatief willen trekken, een groep die wil volgen en een groep die er niets in ziet. Met de eerste maak je het begin, met de tweede maak je massa. En in eerste instantie moet je niet te veel energie en aandacht besteden aan de categorie die er niets in ziet; dat komt later.'

Cees Egmond, bewoner Heveadorp, Renkum

3 HOE VERHOUDEN PARTICIPATIE EN GOVERNANCE ZICH TOT ELKAAR?

Er zijn wijken met sterke bottom-up initiatieven en wijken waar dat in het geheel niet het geval is. In wijken met een sterk wijkinitiatief is 10 tot 20% heel actief betrokken en de rest vaak beperkt of geheel niet.

Wat kunnen we doen om ervoor zorgen dat iedereen participeert? Wat verwacht een bewonersinitiatief van de samenwerking met de gemeente en andere stakeholders? Hoe zorgen we voor een optimale samenwerking van betrokkenen in de wijk?

Een wijkinitiatief heeft geen mandaat en kan niet voor de burens beslissen. Hoe kan een college of gemeenteraad een oprecht participatieproces de ruimte geven of zo nodig zelf inrichten, waarbij zowel de actieve minderheid als de zwijgende meerderheid zich vertegenwoordigd voelen? Wat is er nodig voordat een gemeenteraad afgewogen durft te beslissen over individuele en/of collectieve oplossingen voor een wijk?

‘Bottom-up processen verdienen de voorkeur; initiatieven gedijen bij betrokkenheid van inwoners’, aldus Bas de Jong (gemeenteraad Culemborg). Naarmate inwoners meer betrokken zijn is de kans groter dat het initiatief succesvol zal zijn. De gemeenteraad moet goed geïnformeerd zijn, maar een zekere afstand houden tot het wijkproces om op een bepaald moment afgewogen keuzes te (durven) maken voor wijk en gemeente als geheel. Een gemeenteraad wil eerlijke keuzes die inclusief zijn, alle belangen meenemen, voor iedereen voordeel en oplossingen voor energiearmoede. ‘We moeten bestaande kokers doorbreken, anders denken en anders organiseren. Voortdurend reflecteren en nagaan hoe we de aanpak kunnen optimaliseren.’

‘Wijken aanpakken van onderop is wezenlijk van belang. Dat gaat niet vanzelf. We moeten allemaal leren hoe dat moet. We leren van collega-gemeenten in de regio. Vooral van gemeenten die qua kenmerken op ons lijken;’
wethouder Bert van Bijsterveld, Harderwijk

‘Participatie is goed en nodig. Maar wie beslist waarover en is het legitiem als degenen die participeren, beslissingen nemen voor de burens en voor de buurt als geheel?’
Susanne Zbind, inwoner Voorkoop

‘Als je met alle stakeholders werkt aan oplossingsrichtingen dan zou een Raad in lijn daarmee moeten besluiten en niet alles weer opnieuw ter discussie moeten stellen’
Gerwin Verschuur, Vrijstad Energie

KOPLOPER ÉN PELOTON

Bestuurders moeten ervoor zorgen dat het peloton zich mee kan ontwikkelen met de planontwikkeling in een wijk. Het debat wordt vaak paniekerig gevoerd omdat er de perceptie is dat het allemaal vandaag of morgen gerealiseerd moet worden. Ofschoon we direct moeten beginnen, hebben we een traject voor ons tot 2050.

‘De energietransitie komt dicht bij mensen omdat zij ook zelf aan de slag moeten. We gaan dus samen met bewoners na welke stappen we moeten zetten.

Als wethouder heb je veel aan koplopers. Maar als je het peloton verliest, dan ben je verder van huis’

Joost Reus, wethouder Culemborg

BEWONERS OP HET PODIUM, REGIE ACHTER DE COULISSEN

‘In beleidsjargon hebben de gemeenten de regie. Niet de regisseur maar de hoofdrolspelers - zoals de bewoners - zouden zichtbaar op het podium moeten staan.

De mensen die de ‘theaterproductie’ helpen tot stand te laten komen zouden van achter de coulissen moeten werken. In de praktijk is het vaak omgekeerd. We zullen weer verliefd moeten worden op onze hoofdrolspelers, de inwoners;’

wethouder Paul Hofman, gemeente Bronckhorst

4 HOE CREËREN WE EXTRA KANSEN DOOR WIJKEN INTEGRAAL AAN TE PAKKEN?

Energie en aardgas hebben niet vanzelfsprekend voor iedereen urgentie. Vooral niet als dit gevolgen heeft voor de persoonlijke levenssfeer. De kans dat deze groep toch mee gaat doen is groter als ze daar baat bij hebben.

De vraag is of het verstandig is om alleen in te steken op energie, of dat het effectiever is om tegelijkertijd andere thema's aan te pakken die stakeholders (minstens zo) belangrijk vinden. In wijken speelt vaak meer, zoals veiligheid, leefbaarheid, sociale cohesie, kinderspeelplek, groenvoorziening of klimaatadaptatie. Soms zijn er mee-koppelkansen. Hoe zorgen we voor een wijkaanpak die thema's verbindt en veel 'haakjes' (motieven) heeft om iedereen te verleiden om mee te doen.

'Het is interessant om de energietransitie samen met bewoners vorm te geven. In wijken spelen veel sociale kwesties, zoals armoede en eenzaamheid die we meteen mee zouden willen nemen,'

Monique van 't Erven, wijkregisseur gemeente Zutphen

'Alle stakeholders zouden hun boeken open op tafel moeten leggen om te kunnen bepalen waar de synergie zit. Met de boeken open kun je nagaan wat haalbaar is en wie welke rol het beste past,'

Ted Kok, wethouder Aalten

BLOEMENBUURT DIDAM

Robin Sommers (Plavei) zoekt naar koppelkansen in de Bloemenbuurt (gemeente Montferland). Een wijk van 220 woningen die momenteel slecht geïsoleerd zijn. Een derde wordt gesloopt voor vervangende nieuwbouw. De rest wordt gerenoveerd. Energie is een aandachtspunt. Tegelijkertijd spelen er in deze wijk veel meer vraagstukken, die voor zover mogelijk integraal aangepakt zullen worden. Een knelpunt is dat een deel van de oplossingen achter de voordeur ligt. Dan hebben mensen vragen over wat het voor hen betekent, of ze het op kunnen brengen.

Marije Schulten (gemeente Montferland) beaamt dat in deze wijk veel issues tegelijkertijd spelen, zoals bestrating, groen en riolering. Plavei richt zich hoofdzakelijk op de huurwoningen. Voor de gemeente is het belangrijk dat ook de particuliere woningen meegaan. Dat ziet gemeente als grootste uitdaging.

Tempo houden staat op gespannen voet met verbreding. Integrale plannen zijn complexer, met het risico van logheid en traagheid. Daar staat tegenover dat ze haalbaarder kunnen zijn. De complexiteit van de energietransitie kan verlamdend zijn, zeker als er meerdere issues tegelijkertijd spelen. Voor sommigen is het adagium: 'Ga gewoon aan de slag met kleine stapjes, benut natuurlijke momenten en stel je activiteiten bij op basis van voortschrijdend inzicht'.

'Maak gebruik van elke concrete aanleiding om het gesprek in de wijk te starten. Bijvoorbeeld als de aardgasleidingen dringend aan vervanging toe zijn.'

'Een verhuizing is een moment dat er mogelijkheden ontstaan. Dat moet je benutten, misschien met een stok achter de deur zodat de vrijblijvendheid eraf gaat. Ook de financiering van koopwoningen kan een moment zijn om duurzaamheid aan de orde te stellen'

Olivier Markestein, gemeente Winterswijk

5 HOE ZORGEN WE VOOR OPLOSSINGEN DIE BETAALBAAR EN FINANCIERBAAR ZIJN

De energietransitie levert veel op, maar kost ook veel geld. Een deel van die kosten verdienen we terug, een deel vinden we terug in de waarde van onze huizen en een deel is onrendabel. Vooralsnog lukt het niet om wijken subsidieeloos aardgasvrij te maken zonder dat de woonlasten stijgen.

Een aanmerkelijk deel van de bewoners kan of wil de investering niet zelf financieren. 'Er is een groep bewoners die nog niet eens in staat is om een kapotte wasmachine te vervangen. Laat staan als het gaat om een warmtepomp.' Hoe maken we oplossingen betaalbaar en met name voor de onderkant van de inkomensladder financierbaar?

'Voordat je met bewoners in contact treedt moet je als gemeente nadenken over oplossingen voor financiële knelpunten. Op voorhand weet je namelijk dat niet iedereen in staat is om dat zelf op te lossen'

Sanne Meelker, gemeente Wageningen

Er zijn verschillende oplossingen in ontwikkeling om het financieringsvraagstuk op te lossen. In de Cleantech Regio gaat het om het Woningabonnement (WOAB) en Transform. WOAB ontzorgt woningeigenaren en biedt hen een woonlasten-neutrale oplossing door de energierekening in te wisselen voor een energiedienst. Transform is een initiatief van de gemeenten Apeldoorn, Deventer, Zutphen en Zwolle om de energietransitie versneld, gebiedsgericht aan te pakken met een integraal aanbod aan alle betrokken partijen. De provincie heeft het Stimuleringsfonds Toekomstgericht Wonen in het leven geroepen om mensen met lage inkomens in staat te stellen om te verduurzamen.

Mensen zullen alleen mee willen doen in financieringsarrangementen als ze vertrouwen hebben in zowel het aanbod, als in de aanbiedende partijen. Als ze mee gaan doen, dan moeten ze garanties krijgen op de prestaties. De overheid moet zorgen voor borging van beloften die door leveranciers aan bewoners worden gedaan.

'We mogen de burger niet verleiden met mooie beloften die niet waargemaakt worden. Want dat is dodelijk voor het vertrouwen'

Henk Zenderink, bewoner

Wageningen, Ede en Barneveld onderzoeken samen of een energiedienst het vraagstuk van betaalbaarheid en financierbaarheid kan oplossen. Daarbij doemen verschillende vragen op. Bijvoorbeeld of een sluitende businesscase haalbaar is. Of de vraag of de gemeente zelf moet gaan bankieren en installeren of dit aan de markt moet overlaten. Wie draagt de initiële ontwikkelingskosten? Wie plukt de revenuen? Welke andere mogelijkheden zijn er om de energietransitie betaalbaar en financierbaar te maken?

INTEGRAAL EN INCLUSIEF - WIJCHEN ZUID

Wijchen Zuid is een wijk die langzaam achteruit gaat. Niemand wil dat en daarom is de gemeente samen met andere stakeholders de wijk ingetrokken. 800 gezinnen is gevraagd waar ze zich druk over maken in hun wijk. Samenvattend zijn er vijf opgaves: Vitaal en bruisend voorzieningshart, Samen maken we de wijk, Meer diversiteit, Kwaliteitsslag leefomgeving en Duurzame wijk.

'We pakken de opgaves in Wijchen Zuid integraal aan. Bewoners zien namelijk het onderscheid tussen de ene en andere opgave niet; het is voor hen één geheel'
wethouder Geert Gerrits, gemeente Wijchen

6 HOE CREËREN WE KANSEN VOOR DE LOKALE ECONOMIE?

In de energietransitie zien veel mensen door de bomen het bos niet meer. Kosten en ongemak maken grote ingrepen om woningen energieneutraal te maken er niet aantrekkelijker op. Dit biedt marktkansen voor lokale bouw- en installatiebedrijven die hier slim op weten in te spelen.

Samenwerking van corporaties en bedrijfsleven kan zorgen voor vliegwielerwerking waarbij niet alleen huurwoningen maar ook koopwoningen en de wijk als geheel een upgrade krijgen. Welke kansen biedt dit voor de lokale economie en werkgelegenheid? Wat verwachten potentiële klanten van zo'n initiatief? Welke barrières komt het bedrijfsleven tegen als ze op deze nieuwe markt wil inspelen?

Eugène Janssen (woningcorporatie Oosterpoort) is van mening dat duurzame samenwerkingsverbanden van corporaties en bedrijfsleven nodig zijn om elkaar te prikkelen en voortdurend na te denken over mogelijke verbeteringen. Hij vindt het opmerkelijk dat het bedrijfsleven nauwelijks aan dit debat deel lijkt te willen nemen. Een verklaring kan zijn dat aannemers graag aan de slag willen, maar dat het rendement voor hen nog (te) laag is.

Volgens Gidie Rizterveld (Werkmakers) biedt de energietransitie kansen voor werkzoekenden. Werkmakers koppelt netwerken en expertise die voor de energietransitie ingezet kunnen worden. Werkmakers brengt behoefte aan menskracht en werkzoekenden, met name uit kwetsbare groepen, bij elkaar en begeleidt hen als ze op dit nieuwe terrein aan het werk gaan.

7 HOE ZORGEN WE VOOR KENNIS- EN KRACHTENBUNDELING?

Participatieve wijkprocessen zijn complex. Ze vragen veel capaciteit van vrijwilligers. Er is ook professionele uitvoeringscapaciteit nodig voor het inrichten van de wijkprocessen en het technisch, financieel en juridisch uitwerken van wijkplannen. Het is de vraag hoe we de benodigde kennis, kunde en middelen kunnen organiseren, zodat we deze processen efficiënt en effectief kunnen doorlopen.

Op verschillende speelvelden (praktijkcasussen) is al veel kennis beschikbaar, of wordt ontwikkeld. Deze kennis zouden we moeten verbinden. Voorbeelden zijn de Participatiecoalitie van Energie Samen en Buurtwarmte. Maar ook vanuit de VNG, het PAW (programmabureau aardgasvrije wijken) en ECW (Expertise Centrum Warmte) en Platform31.

Yvonne Kleefkens (Vallei Energie) heeft in kaart gebracht welke kennis en ervaring beschikbaar is om de wijkaanpak en de energietransitie vorm te geven. Jaren terug was er nauwelijks ervaring, maar we hebben nu goede voorbeelden die we kunnen gebruiken. Er is veel ervaring opgedaan en we hoeven het wiel niet opnieuw uit te vinden. Op de 'tips & tools' die er al zijn kunnen we doorbouwen en volgende stappen zetten. We moeten dan wel bereid zijn om gebruik te maken van wat er al is.

'Ik ben twee jaar bezig en als we doorgaan zoals we afgelopen tijd gedaan hebben, dan zijn we over twee jaar nog steeds aan het beginnen'

Yvonne Kleefkens, Vallei Energie

Betrokkenen bij de wijktransitie moeten leren hoe ze deze aanpakken. Ze kunnen in de regio of daarbuiten veel van elkaar leren. GEA is een platform van ruim 200 partijen met uiteenlopende achtergronden. Het uitwisselen van kennis en ervaring is een van de pijlers. De vraagstukken zijn niet alleen van technische aard, maar ook van sociale aard of financieel. Samenwerking helpt volgens Jan Engels, programmaregisseur van het Gelders Energieakkoord, om oplossingen te bedenken die ook haalbaar zijn.

'Kernpunt is dat we moeten durven te leren. Woningcorporaties kennen de mensen in de wijk. De energieloketten ook, maar op een andere manier. Dit soort krachten moeten we zien te bundelen'

Jan Engels, Gelders Energieakkoord

² Zie www.scolly.org

8 HOE ZORGEN WE VOOR UITVOERINGS-CAPACITEIT BIJ GEMEENTEN?

Gemeenten hebben de regierol in de energietransitie. Dat is een nieuwe taak, die veel capaciteit, kennis en kunde vraagt. Hoe zorgen we ervoor dat gemeenten over voldoende menskracht beschikken met de benodigde kennis?

Veel gemeenten komen geld tekort, onder andere door tekorten in het sociaal domein. Hoe zorgen we voor de benodigde middelen?

Ambtenaren bepalen veel processen nog vanachter het bureau. Ze moeten naar buiten om te horen wat er leeft en met dat inzicht hun aanpak inrichten. Gemeenten zitten echter met een structureel capaciteitsgebrek. Sylvia de Lepper-Schut (gemeente Doetinchem) betoogt dat het zou helpen als de provincie gemeenten hierin tegemoet zou komen.

Als het gaat om capaciteitsopbouw bij gemeenten en in wijken is continuïteit van belang. Als er eenmaal processen in gang zijn gezet, dan moeten deze doorgezet kunnen worden. In de huidige praktijk gaat het soms als de Processie van Echternach omdat de continuïteit niet geregeld of geborgd is; drie stappen vooruit en twee stappen terug.

CAPACITEIT GEMEENTEN

Wethouder Paul Hofman beaamt dat de begeleiding van de wijkprocessen een belangrijk aandachtspunt is. Momenteel heeft de gemeente Bronckhorst niet de benodigde capaciteit om de begeleiding adequaat op te pakken.

De provincie is bezig om een provinciaal Expertteam Warmte te formeren dat gemeenten inhoudelijk kan ondersteunen. Dit zal een multidisciplinair team worden waar ook deskundigheid beschikbaar is over processen.

CONTINUÏTEIT

‘De transitie heeft een lange adem nodig. Daar hoort continuïteit bij. Nu zet je iets op en voor je het weet moet je opnieuw alle energie steken in het verwerven van support voor het vervolg.’

‘We hebben het over langjarige processen en dat verhoudt zich moeilijk met politieke processen die zich richten op korte termijn in vierjaarlijkse cycli.’

9 HOE WAPENEN WE ONS TEGEN ONZEKERHEID EN VERWARRING RONDOM DE ENERGIETRANSITIE?

Het speelveld is momenteel onzeker en verwarrend: discussies over de beste oplossingen, onduidelijkheid over de kosten en wie wat betaalt, onbegrip over uitfasering aardgas in Nederland en promotie van aardgas in het buitenland, de belofte van waterstof en biogas, tegenvallende prestaties van innovatieve oplossingen, commerciële bias, et cetera.

Zowel leken, experts, politici als marktpartijen spreken met verschillende monden waarbij hun uitspraken soms haaks op elkaar staan. Oplossingen die op korte termijn adequaat lijken, kunnen op den duur achterhaald worden door innovatie of politieke veranderlijkheid. Het aardgas was tenslotte ook maar een tijdelijke oplossing voor ons warmtevraagstuk. Geen vruchtbare bodem om (individueel of collectief) ingrijpende keuzes te maken. Hoe wapenen we ons hiertegen en zorgen we voor meer consistentie in de beweringen en voor continuïteit in de koers en aanpak.

Nieuwe klanten zijn voor een bank aanleiding om verduurzaming te bespreken. Het is nog geen gesprekspunt voor bestaande klanten; dat vraagt om aandacht. Klanten zeggen dat ze afwachten omdat er veel onduidelijkheid is. De overheid zou duidelijkheid moeten scheppen.

‘Klanten worstelen met de gedachte dat er binnenkort misschien nog wel betere opties op de markt zouden kunnen komen; dat werkt verlamdend. In ons gesprek kwamen we tot het inzicht dat we het klein moeten maken,’
Bert Tanghe, Rabobank

We kunnen niet eerst alles tot op detailniveau uitzoeken en dan vanuit absolute kennis keuzes maken. Daar hebben we de tijd niet voor. Ofschoon iedereen het heeft over leren en de permissie om fouten te maken, is er de neiging om bestuurders of wethouders daar op af te rekenen. In ons democratische proces hebben we te maken met de politieke werkelijkheid dat, als je beslissingen neemt die niet goed uitpakken, andere partijen de volgende verkiezingen winnen en dan misschien een hele andere kant op willen.

‘De oproep tot continuïteit is paradoxaal. De politieke werkelijkheid is dat impopulaire keuzes bij volgende verkiezingen kunnen leiden tot een andere samenstelling van de bestuurders, die een andere kant op gaan,’
Joost Reus, wethouder Culemborg

10 VERTROUWEN ALS SUCCESFACTOR IN DE ENERGIETRANSITIE

‘Stel de burger centraal als het gaat om het overschakelen naar toekomstbestendige en aardgasvrije wijken. Een wijk is geen project, maar een gemeenschap van mensen met wensen en persoonlijke zorgen. Vertrouwen is daarbij een ongelofelijk belangrijk woord’.

Nationale Ombudsman Reinier van Zutphen was de keynotespreker op de Conferentie Wijk van de Toekomst 2020, op 13 februari in Arnhem. Ruim 300 Gelderse deelnemers waren naar de Eusebiuskerk in Arnhem gekomen om – in navolging van de Expeditie Wijk van de Toekomst – te praten over toekomstbestendige en aardgasvrije wijken.

10.1 GELD EN MENSEN

Er werden zes bestuurlijke aanbevelingen gepresenteerd die nodig zijn om over te kunnen schakelen naar nieuwe energievormen in alle Gelderse wijken. ‘Zorg voor voldoende financiën, voor het betaalbaar maken van de transitie zodat iedereen mee kan doen en zorg voor voldoende uitvoeringscapaciteit bij gemeenten en bedrijfsleven’, waren de

aanbevelingen die door de deelnemers het belangrijkste werden gevonden. Daarnaast was er een roep om ondersteuning voor leerprojecten in de praktijk, innovatie en de daadwerkelijke uitvoering.

10.2 COMBINEER ENERGIETRANSITIE MET WIJKVERBETERING

Gedeputeerde Peter Kerris (provincie Gelderland) deed een oproep voor een bredere aanpak in wijken: ‘Combineer de energietransitie met andere verbeteringen in de wijk. Bewoners zien het als een geheel en zijn gemakkelijker te betrekken als er ook aandacht is voor andere zaken die voor hen belangrijk zijn’.

Verstrek leningen op de woning en niet alleen aan personen
Gedeputeerde Jan van der Meer pleitte voor gebouw-
gebonden leningen. Deze lening kan dan overgedragen
worden op de volgende bewoner. Dat stimuleert ook oudere
inwoners om te investeren. En subsidie voor de onrendabele
top: 'We moeten ervoor zorgen dat deze snel beschikbaar
komen, nu loopt het vaak vast op de betaalbaarheid en de
financiering. Als provincie hebben we hier al een begin mee
gemaakt met de Toekomstbestendig Wonen Lening waar al
de helft van de gemeenten aan meedoet. Nu de andere helft
nog'.

10.3 JONGEREN BETREKKEN JONGEREN

Empowering Nisa en Presikhaaf University presenteerden
tijdens de conferentie de resultaten van hun 10x10-project
in de wijken Malburgen en Presikhaaf. 'Mensen zijn echt
bewuster gemaakt van hun eigen rol en wat ze zelf kunnen
doen. Veel mensen beseffen niet hoeveel invloed ze kunnen
hebben op de hoogte van hun energierekening, ook in een
sociale huurwoning. Terwijl de financiën juist zo belangrijk
zijn voor de mensen in onze wijken.'

'Ik ben enorm onder de indruk van het 10x10-project in
Arnhem, waarbij jongeren hun achterban betrekken bij
de energietransitie. Jongeren spreken de taal van de wijk',
aldus Jos van Dalen van het ministerie van Binnenlandse
zaken.

10.4 EEN LOKET VOOR ALLES

Energietransitie hangt met veel dingen samen, je komt bij mensen achter de voordeur. 'Zorg er voor dat mensen bij één loket terecht kunnen voor al hun vragen of problemen. En help dan om het op te lossen. Dit is een belangrijke succesfactor voor de energietransitie. Het is daarbij cruciaal dat de overheid heldere verwachtingen schept en oprecht contact maakt met de inwoner. Alleen dan kun je versnellen. We zullen het toch met elkaar, samen, moeten doen', aldus ombudsman Van Zutphen.

MEER INFORMATIE:

- [Digitaal magazine Wijk van de Toekomst](#), provincie Gelderland
- [Filmimpressie](#) van de werksessie.
- Presentaties, klik [hier](#) voor Drenth, Van Hal en Rodenburg en [hier](#) voor Matthieu.
- [Film van Nijmegen Hengstdal](#), impressie van de beleving van bewoners in een Wijk van de Toekomst.
- [Folder](#) Wijk van de Toekomst en 'agendapunten'. Folder voor [wijkinitiatieven](#).
- www.wijkvandetoekomst.nu/expeditie-vol-uitdagingen
- www.wijkvandetoekomst.nu
- info@wijkvandetoekomst.nu

BIJLAGE: UITWERKING VAN DE 'TAFELBLADEN' EXPEDITIE WIJK VAN DE TOEKOMST

1 HOE PAKKEN WE WIJKEN EN TRANSITIEPLANNEN AAN?

Gemeenten werken aan warmte-transitieplannen waarin ze wijken benoemen die als eerste van het aardgas af gaan (top down). Tegelijkertijd ontstaan initiatieven in wijken die alvast aan de slag willen (bottom up). Hoe omarmen we het een, zonder lokaal initiatief en participatie te smoren? Waar en hoe beginnen we om initiatieven op gang te brengen?

1.1 HET INITIATIEF

1. Begin met een plan van onderop. Vorm een initiatiefgroep voor de wijk op en bouw dat uit.
 1. Creëer gevoel van eigenaarschap bij de bewoners.
 - Jaag aan, maar neem het niet over en stuur niet.
 2. Werk met ambassadeurs uit de eigen wijk.
 - Laat bewoners elkaar inspireren.
 - Laat goede voorbeelden uit de buurt zien.
 - Breng gelijkgestemden ('maatjes') bij elkaar.
2. Organiseer het wijkproces.
 1. Zorg voor procesbegeleiding.
 - Ga in gesprek met bewoners. Dat kost veel tijd, maar is noodzakelijk.
 - Zorg voor één aanspreekpunt voor bewoners en andere partijen.
 - Zorg voor continuïteit van de procesbegeleiding.
 2. Zorg voor duidelijkheid over de rolverdeling.
 3. Zorg voor een professionele organisatie van het (wijk)proces met bedrijfsleven en bewoners (niet alleen vrijwilligers).
 - Zorg voor een duidelijke procesfasering.
 - Werk als organisaties goed samen, wat niet vanzelfsprekend is.
 - Vermijd dat iedereen hetzelfde wiel uitvindt.
 4. Zorg voor een passende vergoeding (professionals én vrijwilligers).
 - Stel middelen beschikbaar.
3. Communicatie; informeer en daag uit.
 1. Vraag wat mensen ervan vinden. Stel vragen. Luister. Luister. Luister.
 - Waar lopen de wijkbewoners warm voor?
 - Zorg ervoor dat je de wijk snapt. Maak een wijkprofiel.
 - Organiseer keukentafelgesprekken. Verspreid huis-aan-huisfolder.
 - Benoem kansen.
 - Denk in oplossingen en mogelijkheden (DIMmen).
 - Geef bewoners adviezen op maat.
 2. Creëer een provinciaal platform voor iedereen die zich hiermee bezighoudt.

3. Aandachtspunten wijkaanpak.
 - Wederkerigheid als motivator.
 - Organiseer competitie en biedt meteen oplossingen aan.
 - Pak laaghangend fruit voor snel zichtbaar succes (no-regret) ; zonnepanelen, led, tochtstrip, douchetimer, isolatie.
 - Maak het leuk.
 - Vier successen.
 - Laat zien wat het oplevert.
 - Zet spelvormen in.
 - Organiseer inductie kookworkshops.
 - Herhaal.

1.2 HOE MAKEN WE TEMPO IN ONZE WIJKINITIATIEVEN?

Een participatief wijkproces vraagt veel capaciteit (en uithoudingsvermogen) van vrijwilligers en professionele ondersteuners. Het proces schrijdt voort in kleine stapjes, wat leidt tot een lange doorlooptijd. Wat kunnen we doen om de daad- en draagkracht te vergroten en het proces te versnellen?

1. Begin!
 1. Begin waar initiatief is.
 2. De energietransitie is een lang traject. Maak een begin.
 3. Begin klein, vier en etaleer successen (voorbeelddossier met contacten).
2. Pak door. Doe!
 1. Maak een meerjarenplan per woning, per wijk.
 2. Veel kleine stappen maken samen een sprong (olievlek).
 3. Voer maatregelen gefaseerd uit.
 4. Zet de zaak in beweging om het 'tipping point' te bereiken.
 5. Heb een lange adem (ook subsidieverstrekkers; denk aan 10-jarenplan).
2. Stel zorgvuldigheid boven voortgang.
 1. Gun mensen de tijd.
 2. Heb geduld.
3. Confronteer mensen om het urgentiegevoel te vergroten.
 1. Het urgentiegevoel van veel inwoners is nog laag.
4. Maak het gemakkelijk, ontzorg.
 1. Zorg voor continuïteit.
 2. Maak het makkelijk. Meeste bewoners hebben overvolle agenda. Nauwelijks ruimte in hun hoofd voor de energietransitie.
 3. Zorg voor ontzorging.
 - Ontzorgen kan alleen met vertrouwen.
 - Denk in een totaalpakket (techniek, financiering).
5. Zorg voor een aanpak en oplossingen die weinig hinder en ongemak veroorzaken.

1.3 HOE ZORGEN WE VOOR WIJKAANPAKKEN OP MAAT?

De ene wijk is de andere niet; technisch, sociaal, economisch, demografisch, cultureel en ruimtelijk. Denk aan stedelijke wijken, dorpskernen of landelijk gebied. Wat betekent dit voor de manier waarop we wijken aanpakken?

1. Denk niet in blauwdrukken en standaard oplossingen.
2. Informeer iedereen, maar laat iedereen zelf een keuze maken:
 1. Zorg voor maatwerk (wijk, bewoners).
 2. Wat doe je individueel, wat collectief?
 3. Geef mensen de ruimte/mogelijkheid om zelf maatregelen te treffen.
 4. Sorteert vooraf niet voor op oplossingen, uitkomsten.

2 HOE BETREKKEN WE IEDEREEN BIJ DE ENERGIETRANSITIE?

Sommige mensen zijn intrinsiek gemotiveerd om aan de slag te gaan met energiebesparing. Andere hebben geheel andere interesses of kopzorgen en weten we nauwelijks te bereiken. Wat kunnen we doen om ervoor zorgen dat iedereen participeert, dat onze aanpak 'inclusief' is?

1. 'Blijvende aandacht voor diversiteit in jouw wijk', (KIS)
2. ABCD-methode; asset-based community development (LSA)
3. Houd rekening met een grote diversiteit van doelgroepen.
 1. Jong, oud, gezinssamenstelling.
 2. Stadswijken, dorpskernen, buitengebied.
 3. Huurders en woningeigenaren.
 4. Verschillende culturen, achtergronden.
 5. Verschillende opvattingen; intrinsiek gemotiveerd en niet gemotiveerd.
 - Houd rekening met scepsis. Ontzenuw fabels en vooroordelen.
 6. Verschillende inkomens, financiële draagkracht.
 - Er zijn 1 à 2 mln laaggeletterden in de 'overlevingsstand'.
 - Verschillen in baanzekerheid, bestaanszekerheid.
 - Anticipeer op mensen die in de 'overlevingsmodus' staan.
 7. Accepteer dat niet iedereen hetzelfde kennisniveau heeft.

3 HOE BALANCEREN WE PARTICIPATIE EN GOVERNANCE?

Er zijn wijken met sterke bottom up initiatieven en wijken waar dat in het geheel niet het geval is. In wijken met een sterk wijkinitiatief is vaak 10 tot 20% actief betrokken en de rest beperkt of geheel niet. Een wijkinitiatief heeft geen mandaat en kan niet voor de burens beslissen. Hoe kan een college of gemeenteraad participatie de ruimte geven of zo nodig zelf inrichten, waarbij zowel de actieve minderheid als de zwijgende meerderheid zich vertegenwoordigd voelt? Wat is er voor nodig dat een gemeenteraad durft te beslissen over individuele en/of collectieve oplossingen voor een wijk?

1. Grote diversiteit van stakeholders met verschillende belangen.
 1. Bewoners (huurders, woningeigenaren, vastgoedeigenaren).
 2. Gemeente, Rijk, Provincie, Waterschappen.
 3. Woningcorporaties.
 4. Netbeheerder.
 5. Bedrijfsleven, bouw- en installatiesector, financiële instellingen.
 6. Maatschappelijke organisaties en instellingen.
2. Rijksoverheid intervenieer, leg inwoners een inspanningsverplichting op.
 1. Stel aardgasvrij maken verplicht.
 2. Maak het concreet. Schep duidelijkheid over randvoorwaarden.
 3. Schep duidelijkheid en stel kaders die klip en klaar zijn.
 4. Wat, wanneer, wie, hoe?
 5. Wees als overheid betrouwbaar en niet lui.
3. Zorg ervoor dat je niet alleen koplopers en intrinsiek gemotiveerde mensen in de wijk betreft.
4. Harmoniseer en uniformeer de uitgangspunten voor besluitvorming.
5. Combineer top-down en bottom-up.
 1. Durf keuzes te maken. Weeg individueel en collectief belang tegen elkaar af.
 2. Wie kiest, wie beslist?
 3. Maak gebruik van burgerpanels.

4 HOE CREËREN WE EXTRA KANSEN DOOR WIJKEN BREED EN INTEGRAAL AAN TE PAKKEN?

Energie en aardgas hebben niet vanzelfsprekend voor iedereen urgentie. Vooral niet als dit gevolgen heeft voor de persoonlijke levenssfeer. In wijken speelt vaak meer, zoals veiligheid, leefbaarheid, kinderspeelplek, groenvoorziening of klimaatadaptatie. Soms zijn er mee-koppelkansen. Hoe zorgen we voor een wijkaanpak die thema's verbindt en veel 'haakjes' (motieven) heeft om iedereen te verleiden om mee te doen.

1. Zorg voor een integrale aanpak van de wijk (meervoudige waardecreatie).
 1. Kies de grenzen van integraliteit om logheid en vertraging te voorkomen.
 2. Hou de integraliteit van de oplossingen vast.
2. Koppel duurzaamheid mee met andere opgaven.
 1. Benut elke aanleiding om stappen te zetten.
 2. Denk aan natuurlijke momenten, zoals verhuizingen.
3. Benut koppelkansen: rioolvervanging, afgeschreven aardgasleiding, groot onderhoud corporatiewoningen, infrastructuur, klimaatadaptatie, vergroening
 1. Werk samen met woningcorporaties als Startmotor.
 - Pak huur- en koopwoningen in een wijk gezamenlijk aan.
 - Neem woningeigenaren mee bij de aanbesteding door corporaties.
 2. Koppel energietransitie en klimaatadaptatie, vergroening.
4. Koppel energietransitie aan sociale problematiek en versterk de sociale structuur (armoede, schuldsanering, eenzaamheid, levensloopbestendigheid, leefbaarheid, sociale cohesie).
 1. Benut energietransitie om het gesprek aan te gaan over de aantrekkelijkheid en toekomstbestendigheid van het dorp voor jongeren.

5 HOE ZORGEN WE VOOR OPLOSSINGEN DIE BETAALBAAR EN FINANCIERBAAR ZIJN?

De energietransitie levert veel op, maar kost ook veel geld. Een deel van die kosten verdienen we terug, een deel vinden we terug in de waarde van onze huizen en een deel is onrendabel. Vooralsnog lukt het niet om wijken aardgasvrij te maken zonder dat de woonlasten stijgen. Bovendien wil of kan een aanmerkelijk deel van de bewoners de investering niet financieren. Wat betekent dit voor de kosten- en inkomensverdeling? Hoe maken we oplossingen betaalbaar en financierbaar?

1. Zorg voor woonlastenneutrale oplossingen.
 1. Vind oplossingen voor 25% van de mensen die het absoluut niet kunnen financieren/betalen.
 2. Vind oplossingen voor de mensen die vanwege hun leeftijd niet meer kunnen lenen.
 3. Vermijd energiearmoede, schuldsanering.
 4. Houd rekening met leenschaamte.
 5. Los onrendabele top in bestaande bouw op (aardgasvrij kan nog niet woonlastenneutraal).

2. Maak een brede duurzaamheidslening, zodat de gehele aanpassing eronder valt.
 1. Koppel lening aan het gebouw en niet aan de personen (gebouwgebonden financiering).
 2. Kies voor een lange tijdshorizon.
3. Zorg voor subsidies en een andere verdeling van belastingen.
 1. Zet fiscale instrumenten in.
 2. Maak fossiele brandstoffen fors duurder.
4. Maak van de warmtevoorziening e.d. een nutsvoorziening (zonder winstoogmerk).
5. Formeer een energiebank, analoog aan de voedselbank.
6. Subsidies zijn niet altijd rechtvaardig.
7. Individuele investeringen evenredig naar draagkracht.

6 HOE CREËREN KANSSEN VOOR DE LOKALE ECONOMIE?

Kosten en ongemak maken grote ingrepen om woningen energieneutraal te maken onaantrekkelijk. Bouw- en installatiebedrijven laten de particuliere markt liggen omdat deze niet rendeert. Hoe zorgen we voor aantrekkelijkere proposities en renderende businesskansen? Hoe brengen we innovatie en schaal (vraagbundeling) op gang voor slimme proposities en kostprijsverlaging? Hoe creëren we kansen voor de lokale economie en werkgelegenheid?

1. Betrek het lokale bedrijfsleven (installateurs, ZZP-ers, leveranciers).
2. Creëer platforms voor ontzorging (met lokaal bedrijfsleven).
3. Werkgelegenheid; bied vrijwilligers en werkzoekenden toekomstperspectief (opleiding).
4. Stimuleer deskundigheidsbevordering en verwerving van vakkennis (coaching, meester-gezel).
5. Leid jongeren op.

7 HOE ZORGEN WE VOOR KENNIS- EN KRACHTENBUNDELING?

De energietransitie en het toekomstbestendig maken van wijken zijn complexe processen. Bovendien zijn zowel het proces als de uitvoering kostbaar. Hoe kunnen we de benodigde kennis, kunde en middelen organiseren, zodat we dit proces efficiënt en effectief kunnen ondersteunen?

1. Bundel en ontsluit kennis.
 1. Leer van mensen (wijken) die net wat verder zijn dan jezelf.
 2. Leer van de stadsvernieuwing.
 3. Leer van vergelijkbare vraagstukken

8 HOE ZORGEN WE VOOR UITVOERINGS-CAPACITEIT BIJ GEMEENTEN EN IN WIJKEN?

Gemeenten hebben de regierol in de energietransitie. Dat is een nieuwe taak, die veel capaciteit, kennis en kunde vraagt. Hoe zorgen we ervoor dat gemeenten over voldoende menskracht beschikken met de benodigde kennis? Veel gemeenten komen geld tekort, onder andere door tekorten in het sociaal domein. Hoe zorgen we voor de benodigde middelen?

1. Vorm buurtcoöperaties.
2. Zorg voor voldoende ambtelijke capaciteit.

9 HOE WAPENEN WE ONS TEGEN ONZEKERHEID EN VERWARRING RONDOM DE ENERGIETRANSITIE?

Alles is momenteel onzeker en verwarrend: discussies over de beste oplossingen, onduidelijkheid over de kosten en wie wat betaalt, onbegrip over uitfasering aardgas in Nederland en promotie van aardgas in het buitenland, tegenvallende prestaties van innovatieve oplossingen et cetera. Zowel leken, experts, politici als marktpartijen spreken met verschillende monden waarbij hun uitspraken soms haaks op elkaar staan. Oplossingen die op korte termijn adequaat leken, kunnen op termijn achterhaald zijn door innovatie of politieke wisselvalligheid. Geen vruchtbare bodem om (individueel of collectief) ingrijpende keuzes te maken. Hoe wapenen we ons hiertegen en zorgen we voor meer consistentie in de beweringen en voor continuïteit in de koers en aanpak. Hoe creëren we vertrouwen in de energietransitie, de instanties en elkaar?

1. Er is onzekerheid. Morgen kan alles anders zijn.
 1. Accepteer dat er nog discussies zijn en onzekerheden bestaan.
 2. Houd rekening met onzekerheid over het overheidsbeleid.
 3. Houd rekening met onzekerheid over beste techniek, nu en in de toekomst.
 - Onzekerheid of nu beschikbare techniek betrouwbaar is.
2. Anticipeer op de complexiteit.
 1. Maak het niet onnodig moeilijk.
 2. Maak het niet te groot (150 à 250 huizen).
3. Geef garanties op woonlastenneutraliteit (door overheid).

4. Geef garanties op prestaties van toekomstige warmtevoorziening.
 1. 'Mind the cowboys'.
 2. Laat zien dat het werkt.
 3. Knap kinderziektes adequaat op.
5. Maak regelingen langjarig. Zorg ervoor dat iedereen weet waar hij aan toe is.
 1. Houd salderingsregeling zonnepanelen in stand.
6. Begin met de behoefte en de leefwereld van de bewoners.
 1. Haal op wat mensen bezig houdt, waar hun behoeftes liggen, waar ze zorgen over hebben.
 2. Benader bewoners persoonlijk.
 3. 'What's in it for them?'
 - Wat zijn de directe voordelen voor bewoners? (kostenbesparing, comfort, goed gevoel).
 - Zorg voor voordelen op korte termijn (klimaatverandering ligt te ver in de toekomst).
 - Kies leefbare wijk als kapstok.
7. Zorg voor onafhankelijk/belangloos advies.
8. Vertel het eerlijke verhaal, succesverhaal, gedragen verhaal.
9. Wees transparant als het gaat om kosten.

10 OVERIGE THEMA'S DIE TIJDENS DE EXPEDITIE GENOEMD ZIJN, MAAR NIET UITGEWERKT

10.1 HOE ZORGEN WE VOOR VOLDOENDE MENSKRACHT VOOR DE UITVOERING?

Voor het realiseren van de energietransitie zijn mensen nodig met competenties op het gebied van techniek, financiën, wet- en regelgeving, sociale en bestuurlijke processen et cetera. Hoe zorgen we ervoor dat onze huidige medewerkers zich de benodigde nieuwe competenties eigen maken? Hoe zorgen voor voldoende menskracht? Hoe creëren we kansen voor werkzoekenden? Hoe moet onze agenda met betrekking tot human capital eruitzien?

1. Industrialiseer het aanbod voor betere en goedkopere producten.
2. Vergroot de schaalgrootte van je aanpak.
3. Zorg voor capaciteit, kennis en kunde bij uitvoerende partijen.

10.2 WELKE TECHNISCHE OPLOSSINGSRICHTINGEN KOMEN IN AANMERKING?

Er zijn verschillende ingrepen mogelijk om de energievraag terug te dringen en om energie duurzaam op te wekken. Ideale oplossingen zijn nog maar beperkt voorhanden. Door innovatie zullen op termijn betere oplossingen beschikbaar komen, die ook betaalbaarder zijn. Degenen die nu al aan de slag gaan zullen keuzes maken en anticiperen op toekomstige ontwikkelingen.

10.3 HOE VERHOUDEN WIJKPLANNEN, GEMEENTELIJKE TRANSITIEVISIES WARMTE EN REGIONALE ENERGIESTRATEGIEËN ZICH TOT ELKAAR?

Wijkplannen, transitievisies warmte en regionale energiestrategieën zouden onderling congruent moeten zijn. De ontwikkeling van de verschillende plannen vindt in de praktijk deels parallel plaats, waarbij de onderlinge samenhang niet vanzelfsprekend is. Hoe verhouden deze plannen zich tot elkaar? Hoe zorgen we ervoor dat er samenhang is?

10.4 HOE ZORGEN WE VOOR VOLDOENDE MENSKRACHT VOOR DE UITVOERING?

Voor het realiseren van de energietransitie zijn mensen nodig met competenties op het gebied van techniek, financiën, wet- en regelgeving, sociale en bestuurlijke processen et cetera. Het zijn complexe processen waar nog maar weinig ervaring mee is. Het is de vraag hoe we – in de gespannen arbeidsmarkt – mensen kunnen mobiliseren die beschikken over de benodigde kennis en ervaring. Hoe zorgen we ervoor dat onze huidige medewerkers zich de benodigde nieuwe competenties eigen maken? Bovendien zijn zowel het proces als de uitvoering arbeidsintensief en kostbaar. Hoe kunnen we de benodigde kennis, kunde en middelen organiseren, zodat we dit proces efficiënt en effectief kunnen ondersteunen?

COLOFON:

Tekst: Jan Straatman, projectleider Ondersteuningsteam
Wijk van de toekomst (Balance & Result)